

Ifjúsági szubkultúra Lipcsében (1957–1968)

Liebing, Yvonne: All You Need Is Beat. Jugendsubkultur in Leipzig 1957–1968.

Forum Verlag, Leipzig, 2005. 152 oldal.

A fiatal kutató, Yvonne Liebing, a lipcsei egyetemen tanult kultúratudományt, néprajzot és kommunikációt, bejárta a nagyvilágot, az USA-tól Ausztráliáig, 2005-től pedig a lipcsei „Polgári mozgalmak” levéltárban dolgozik, ahol az egykori Német Demokratikus Köztársasággal (NDK) kapcsolatos projekteket készíti elő, és koordinálja a könyvével azonos című „All You Need Is Beat” című vándorkiállítását.

A Lipcsében született szerző már a következő generáció tagjaként, a történelmi, kultúrtörténeti feldolgozás szakmai igényével közelíti meg témáját, az időbeli és térbeli közelség azonban egyáltalán nem megy a tudományos igényesség rovására, inkább csak átszüremlik abban a gördülékeny és közvetlen stílusban, ahogyan a szerző témájáról ír.

A könyv felépítése alapvetően az időrendet követi; a szerző a címben is megadott intervallumot a témának megfelelő határok, események alapján három nagy fejezetre tagolja. Az 1957–1968-as időszak az ifjúsági szubkultúrák szempontjából – természetesen nemcsak Lipcsében, hanem egész Európában és Észak-Amerikában – a címben is jelölt beatzene köré fonódott. Liebing nem tér ki külön a választott időhatárok indoklására, számára ezek a helyi és országos, illetve világpolitikai események tükrében evidensen jelölődnek ki, ami aztán az olvasó számára is logikusnak és koherensnek tűnik.

A szerző előszavából két alapvető szándék tűnik ki: egyrészt az, hogy részletesen bemutassa a lipcsei ifjúsági szubkultúrák történetét, és a létezésük megnehezítésére, illetve a megszüntetésük érdekében hozott intézkedéseket, valamint az, hogy erősítse a németek szabadságért való küzdelmeiről kialakult képét azzal, hogy élénk tár egy keveset abból az ellenzéki mozgalomból, amely az NDK időkben mindvégig létezett, és a politikai jellegű értelmiségi körök mellett a nem tudatos, szinte ösztönös ifjúsági szubkultúrákban, esetleg nyílt tiltakozásokban nyilvánult meg.

A szerző a helyi eseményeket mindig az országos politika tükrében tárgyalja; minden fejezetben először az országos eseményeket, az SED (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* – Német Szocialista Egységpárt) által meghatározott, az ifjúságra vonatkozó politikai irányelveket vázolja fel, majd a helyi politikai, rendőrségi intézkedéseket, végül a helyi, a szubkultúrán belüli történések bemutatásával zárja

az adott fejezetet. A hivatalos dokumentumok és a személyes visszaemlékezések az egyes alfejezetekben jól elkülönülnek egymástól, és egyben ellenpontként ki is egészítik egymást, bemutatva a „lemez mindkét oldalát”. Liebing kitűnően kiválasztja a szűkebb témája szempontjából releváns országos politikai intézkedéseket, és azt koherensen hozzá tudja illeszteni a helyi szintű eseményekhez. Az olvasó így képet kaphat az országos és helyi politika közötti kölcsönhatásról is.

A kötetből megismerhető zenekarok, zenészek nevei – mint például a „The Butlers,” „The Guitar Men,” „The Shatters,” a „Klaus Renft Combo” – ismerősen köszönnek vissza az egész NDK rocktörténetét, illetve ellenzéki mozgalmait bemutató könyvekben. Az azonban sajnos csak az NDK ifjúsági szubkultúráiról, illetve ellenzékéről szóló munkákból derül ki, hogy milyen volt az ellenzéken belül elfoglalt helyük, illetve hogy a hatóságok a kezdetektől fogva folyamatosan miként politizálták át ezeket az ifjúsági szubkultúrákat. A rendőrség a beat-jelenség felbukkanásától kezdve politikailag veszélyesnek tartotta e zenekarokat és rajongóikat, ennek ellenére 1965-ig csak a rendőrség, nem pedig az állambiztonság hatáskörébe tartoztak.

A könyv első fejezete az 1956-tól 1962-ig terjedő időszakot dolgozza fel (Vágyakozás a „Szürke Keletről” az „Arany Nyugat” csillagai után). Ez a fejezet terjedelmében a leghosszabb, mivel magában foglalja az NDK hivatalos ifjúságpolitikájának és a lipcsei ifjúsági szubkultúra előzményeinek bemutatását, gyakorlatilag betöltve ezzel egy általános bevezető fejezet szerepét is. A szerző bemutatja, hogy a hivatalos ifjúságpolitika az ötvenes években nem terjedt túl a szocialista társadalom számára szükséges „utánpótlás-nevelésen”, az FDJ (*Freie Deutsche Jugend* – a KISZ megfelelője az NDK-ban) és az úttörő szervezetek nem nyújtottak kielégítő lehetőségeket a kulturális, szabadidős tevékenységek terén. Ezt az űrt aztán nem volt nehéz kitöltenie az amúgy is mindent elsöprő rock and roll-nak, ami a berlini fal felépítéséig meglehetősen könnyen juthatott el az NDK-ban élő fiatalokhoz. Az állam azért tartotta különösen veszélyesnek a szubkultúrákhoz tartozó fiatalokat, mert a nyugati rádiókat hallgatva, a „szennyirodalmat” olvasva, és a nyugati divatot majmolva fogékonyak lettek az „imperialista propagandára”, és azt egyrészt a többi fiatal körében tovább terjeszthették, másrészt csempészek, munkakerülők, majd pedig disszidálók válhattak belőlük.

A politikai vezetés, felismerve az ifjúságpolitika területén felmerülő hiányosságokat, egyszerre két oldalról indított támadást a „Rowdy”-knak, „garázdáknak” nevezett fiatalok ellen: ez a tevékenység egyrészt a szocialista ifjúsági kultúra megteremtésére, és ezzel a nyugati „szenny” kiszorítására irányult, másrészt pedig ennek keretében aktívan felléptek a „garázda” bandákhoz¹ tartozó fiatalok ellen. Ennek része volt a rendszeres járőrözés során a fiatalok igazoltatása, előállítása, elkergetése, illetve kihallgatások, házkutatások,

¹ Yvonne Liebing a német nyelvű szakirodalom szóhasználatának megfelelően a pejoratív tartalmú, a magyar „galerinek” megfelelő „Meute”, azaz „banda” szót használja. Mivel a „galeri” egy jellegzetesen magyar szóhasználat, ezért a recenzióban következetesen a „banda” szót használom.

a rajongóklubok levelezéseinek figyelése, valamint egy Lipcsében kifejlesztett módszer, az ún. „Rowdy”-kartoték, melyben megpróbálták minden, bandákhoz tartozó fiatait, a bandavezéreket, a bandák nevét, törzshelyeiket és a tagokat nyilvántartani. Ez különösen nehéz lehetett, mivel az ifjúsági szubkultúrákra jellemzően ezek a bandák is nagyon laza szerkezetűek voltak, a tagok folyamatosan változtak, a vezérek pedig a csoportdinamikának megfelelően cserélődtek. Az ún. „Rowdy”-kartoték módszerét aztán az egész NDK-ban bevezették, mivel a nehézségek ellenére hatékonynak bizonyult a bandák felszámolásában.

Az ötvenes években a legfontosabb ifjúsági szubkultúra az ún. „Halbstarke” volt, ami talán a magyar jampeceknek felelt meg, öltözködésük alapján azonban inkább hasonlítottak a nyugat-európai rock and roll rajongó fiatalokhoz, és nem voltak annyira feltűnően piperkőcök mint a jampecek. A korabeli lipcsei sajtót is feldolgozó szerző azonban több felháborodott olvasói levelet is bemutat, amelyben a lakosok a városképet rontó madárijesztők ellen szólalnak fel, akik ráadásul táskarádióikkal hangosan hallgatják a borzasztó zenéket, és örült sebességgel motoroznak az utcákon, veszélyeztetve ezzel a békés járókelőket.

A szerző ebben a fejezetben kitűnően mutatja be a világpolitikai események hatását a lipcsei fiatalok csoportjaira: először az ’56-os magyar forradalom levereése utáni időszak hozott érezhetően további szigorítást és fokozott ellenőrzést a keletnémet ifjúsággal szemben is, majd pedig a berlini fal ’61-es felhúzása, ami egy időre szinte teljesen megszüntette a zenék és ruhadarabok beszerzésének lehetőségét. A lipcsei fiatalok, az NDK összes fiataljához hasonlóan, Nyugat-Berlinbe jártak, hogy hozzájussanak a legfrissebb lemezekhez, sztárfotókhoz, és az igazán menő ruhákhoz – ezek közül is legfőképpen egy eredeti farmerhez. A megszerzett kincseket aztán különböző trükkökkel juttatták el Lipcsébe: a ruhákat felhúzták, a lemezeket feladták postán, és mindig volt a tarsolyukban egy „jó duma” arról, hogy éppen merre jártak, ha egy rendőr megállítaná őket. A könyv ezen részében különösen látványos, ahogyan a világpolitika szintjétől a szerző a személyes visszaemlékezéseken keresztül a hétköznapi eseményekig vezet el bennünket.

Ebben a részben ismerhetjük meg a lipcsei köztereket és parkokat is, ahol a bandák rendszeresen találkoztak. A további fejezetekből kiderül, hogy ezek a helyszínek a későbbiekben is a fiatalok kedvenc helyei maradtak, akkor is, amikor már az akkori bandák más tagokból álltak, és más zenéket hallgattak. Ilyen „kultikus hely” volt a Klara-Zetkin Park, a Capitol mozi, és a lipcsei vásár épületei előtti terek, amelyek egyben a szocialista élet reprezentációs helyszíneiként is szolgáltak, ezért a rendfenntartó erők különös igyekezettel próbálták meg „eltakarítani” a zavaró csoportokat. Az SED az ellenőrzését a közösségi térhasználatra is kiterjesztette.

Nyugat-Németország földrajzi közelsége miatt egészen más rádiózási-kultúra alakulhatott ki az NDK-ban, így Lipcsében is mint a többi szocialista országban. A fiatalok tudták fogni a nyugat-berlini, az északnémet, a bajor rádiókat, amelyeknek az adásait felvéve és újraserkesztve saját rádióadókat is működtettek:

1959 áprilisától indult Lipcsében a „Szabad Holzhausen Adó,” amit két tizenéves fiatal működtetett. A rádióadó ellen, különösen a „Szabad Európa Rádió”-ra hajzó neve miatt, illegális propaganda címén az állambiztonság hajtóvadászatot indított, végül a két fiút elfogták, de kisebb büntetéssel megúszták.

1961-ben az előző évekhez képest erősebben jelentkezett a bandázás, a „garázdaság”, és erre válaszul a rendőrség is nagyobb erővel reagált: sűrűbbek lettek a razziák, az utcákról szinte teljesen visszaszorították a bandákat, és a lakásokon tartott összejöveteleken is megjelentek. A bandák szinte teljesen fel is oszlottak amiatt, hogy a rendőrségnek sikerült egyre több besúgót beépíteni közéjük, akik által minden lépésükről tudtak a hatóságok.

A második nagy fejezet a '65-ös lipcsei beat-demonstráció történetét dolgozza fel. A hatvanas évek első felében a rock and roll szerepét világszerte kezdte átvenni a beatzene, és ez nem volt máshogy Lipcsében sem. Egyre több zenekar alakult, amelyeknek csak egy része rendelkezett hivatalos engedéllyel, többségük illegálisan játszott illegális helyeken. Ezek a zenekarok főleg a rádiókból ismert slágereket játszották; bár voltak saját számaik, mégis egy banda annál népszerűbb volt, minél tökéletesebben tudta eljátszani a híres dalokat.

Az SED vezetésében kialakult nézet szerint nem volt szabad engedni, hogy az ifjúság saját ízlését követve a nyugati zenét hallgassa, és a nyugati kultúrát majmolja, mivel ez veszélyezteti a szocialista állam hatalmát és jövőjét. Walter Ulbricht híve lett volna egy liberalizációs, decentralizációs és demokratizáló folyamatnak, de végül egy, a jelenléte nélkül 1965. október 11-én megtartott KB-ülésen elfogadták a „Néhány kérdésről, a fiatalok munkájáról és a garázda bandák feltűnéséről” című határozatot. Ez gyakorlatilag megpecsételte a beat-kultúra sorsát az egész NDK-ban, és a legtöbb zenekar engedélyének bevonásához vezetett.

Az előzményekhez tartozik egy 1965. szeptember 15-én, Nyugat-Berlinben tartott Rolling Stones koncert, ahol a feldühödött tömeg szétverte a koncert helyszínét és a környező utcákat. Ez az esemény elég alapot adott arra, hogy a nyugati zenében nagy veszélyeket látó hatalom betiltson szinte mindent, ami ahhoz kapcsolódik. Az SED KB határozatát a nyilvánosság felé jelentések, statisztikák, újságcikkek, olvasói levelek is alátámasztották.

A betiltásokat követően a hangulat Lipcsében is meglehetősen vészterhessé vált: a felháborodott fiatalokkal szemben a „begyöpösödött” tanárok, szülők, rendőrök álltak. 1965. október 25-én gyereknyomdával készített röplapok jelentek meg a városban, amelyek egy vasárnapi, október 31-ei beat-demonstrációra szólították fel a fiatalokat. A röplapok természetesen a rendőrséghez is eljutottak, és ironikus módon a legtöbb fiatal az iskolákba kimenő, és a tüntetésen való részvételről lebeszélő rendőröktől értesült a tüntetés szervezéséről.

A meghirdetett demonstráció idejére a rendőrség természetesen nagy erővel készült. A tüntetés gyakorlatilag abban nyilvánult meg, hogy a helyszínen megjelenő fiatalokat azonnal szétkergették, elfogták és bezárástól a lipcsei főkapitányságra, majd egy börtönbe, ahol a többségüket két nap után elengedték, vagy két-három hét kényszermunkára ítélték egy közeli barnaszénbányában.

A szerző először ebben a fejezetben közöl, a szöveg többi részétől jól elkülönítve, hosszú részleteket a résztvevők visszaemlékezéseiből. Az események utáni napokban krétával írt feliratok jelentek meg a városban, a falakon, padokon, kapukon, melyekről gazdag fotódokumentációt találunk a kötetben. Az október 31-ei tüntetés után még többször jelentek meg röplapok további demonstrációkról, majd egy évvel később megemlékezésekről, de ezek közül végül egyetlen egy sem valósult meg. Az események ürügyként szolgáltak a hatóságoknak arra, hogy „megelőző lépéseket” tegyenek a hasonló tüntetések megakadályozására. Az intézkedések célja volt többek között az is, hogy bizonyítsák, a nyugati beat- és rockzene nem tud rossz hatást kiváltani a szocialista nevelésben részesülő ifjúság körében.

Ebben az időszakban is létezett kartoték a fiatalokról, az egyik az ún. „beat-akta”, a másik a „zenész-akta” volt. Liebing hangsúlyoz egy fontos tény: míg eddig csak a rendőrség figyelte meg, illetve szervezte be a szubkultúrákhoz tartozó fiatalokat, addig 1965-től már az állambiztonsági szolgálat (*Stasi – Ministerium für Staatssicherheitsdienst*) is érdeklődött a beatrajongó fiatalok iránt, sőt a *Stasi* soraiba való beszervezésükre is történtek próbálkozások.

A harmadik nagy fejezet az 1965–1968-as időszakot dolgozza fel, amikor a hatalom szigorított addigi gyakorlatán, és erőteljesebben folytatódott a harc a bandák ellen. Az 1966. májusi pártplénumon kialakított álláspont, a politikai-ideológiai harc a nyugati zene ellen, a titkosszolgálati gyakorlatba is átkerült: az NDK minisztertanácsa szolgálati utasítást adott ki „a fiatalok közötti illegális politikai-ideológiai tevékenység operatív felszámolására”. Ennek a radikális hozzáállásnak a legitímálására az a gyanú szolgált, miszerint „a kapitalista ellenség a titkos háború előkészítése érdekében támaszpontokat keres a fiatalok körében”.

Ennek következtében erősödött a *Stasi*-nak a fiatalok megfigyelésére és beszervezésére irányuló tevékenysége. A gyakorlatban a beatzenét szerető hosszú hajú fiatal azonos volt a huligán munkakerülővel. A szigorodó intézkedések ellenére Lipcsében továbbra is virágzott a beat-kultúra, voltak legális zenekarok, akik több száz fő előtt rendszeresen játszottak. Legendás kultikus helyé vált az „Örökzöld” nevű külvárosi vendéglő, ahol a tulajdonos szimpatizált a fiatalokkal. A bandák tagjaiból belső testőrség szerveződött, aminek köszönhetően nem voltak verekedések a bulikon, így a rendőrségnek gyakorlatilag nem volt oka, hogy beavatkozhasson.

A szerző ebben a fejezetben szintén több részletet közöl visszaemlékezésekből, amelyek jól kiegészítik az általa használt egyéb dokumentumokat, forrásokat. Beszámol egy illegális lemezcseré-szolgálatról is, amit az egyik kultikus zenekar nemhivatalos „menedzsere” szervezett meg, és több mint tíz éves tevékenysége során működése szinte már az egész NDK-ra kiterjedt. A korszak egyik leghíresebb keletnémet zenekara a lipcsei „The Butlers” volt, amelynek tagjai még azt is elérték, hogy a boltokban csak feketében és fehérben kapható vogtlandi gitárokból nekik pirosban készüljenek egyedi darabok. Ebben az időszakban is működött Lipcsében illegális rádió, a „Szabad Paunsdorf Adó,” ami működésével ismét bebizonyította, hogy az ifjúsági szubkultúrákat szinte lehetetlen teljesen betiltani, ellenőrizni, megszüntetni.

A harmadik fejezetben a szerző külön kitér egy nagyobb jelentőségű esemény bemutatására: ez a „Barátság ünnepe,” amelyet 1967. október 13–15. között rendeztek meg a lipcsei vásáron. A városi pártvezetés, a rendőrség és az állambiztonság meg akarta előzni a bajt, aminek érdekében a vásár területén ellenőrző pontokat állítottak fel, ahol gyakorlatilag minden gyanús, például hosszú hajú fiatalot igazoltattak, és többségüket egy ún. gyűjtőteremben tartották az ünnepek ideje alatt. A szerző által bemutatott jelentésekből kiderül, hogy ebben az akcióban már teljesen külön működött a rendőrség és az állambiztonság, a „begyűjtött” fiatalokat is külön helyszínen tartották.

A könyvet egy rövid fejezet zárja, melyben a szerző kitekintést nyújt a lipcsei ifjúsági szubkultúrák további történetére: ebből kiderül, hogy a rendszerváltásig folyamatosan léteztek olyan csoportok, amelyek a nemhivatalos kultúrát képviselték. Részben ezek közül a fiatalok közül kerültek ki a későbbi ellenzéki mozgalmak résztvevői.

A kötet jegyzetapparátusa a könyv végén kapott helyet, amely ugyan megnehezíti az olvasást, viszont a könyv amúgy is képekkel szabdaltsága miatt nem tagolja tovább. A jegyzetekben a hivatkozások, a dokumentumok pontos forrása mellett magyarázó szövegeket is találunk, amelyek minden esetben elősegítik a téma jobb megértését. Liebing forrásként egyaránt felhasznál politikai beszédeket, rendelkezéseket, határozatokat, eddig fel nem dolgozott rendőrségi belső jelentéseket, utasításokat, jegyzőkönyveket, amelyek mellé aztán kitűnő arányérzékkel helyezi el az egykori résztvevők visszaemlékezéseit, levéltárakban fellelhető fotókat, leveleket, plakátokat. A könyv végén közölt függelékben a jegyzetek mellett megtaláljuk a szerző által készített interjúk részletes jegyzékét, a felhasznált levéltári anyagok, a kortörténeti dokumentumok, filmfelvételek pontos listáját, képjegyzéket, valamint a felhasznált irodalmat. A függelék különösen hasznos része a rövidítések jegyzéke, ami megkönnyíti a nem anyanyelvi olvasó eligazodását a korabeli NDK szervezeteinek rendszerében.

Yvonne Liebing kötete a korszak ifjúsági szubkultúráit az országos politika tükrében mutatja be, és a feldolgozott levéltári dokumentumokhoz kitűnő arányérzékkel adagolja a személyes visszaemlékezéseket. A szerző nem szorítkozik csupán a levéltári adatok bemutatására, hanem a kötetet a laikusok számára is olvashatóvá tevő módon, sok oldalról körbejárva mutatja be a lipcsei ifjúsági szubkultúrák történetét. Az évtizedek óta egyre színvonalasabban művelt német „*Alltaggeschichte*” jelenik meg Liebingnél: a történelmi és személyes dokumentumok egyidejű – de szigorúan elkülönített – bemutatása révén olvasás közben az az érzésünk támad, mintha mi magunk is részesei lennénk az eseményeknek, és teljes körű, átfogó képet kapnánk a történelekről.

Slachta Krisztina